

Jonstrup og tidens pædagogiske strømninger

Den gejstlige indflydelse på både læreruddannelsen og børneskolen var stor såvel før som efter Reformationen i 1536. De juridiske rammer blev efter Reformationen udmøntet i Kirkeordinansen fra 1537 (revideret 1539), tidens lovgrundlag for både kirke og skole.

"At lære det, der hører til Guds ære i kristendommen"

Det første afsnit i ordinansens kapitel 3 "Skolerne" lyder således:

I skolen kan børn opdrages og få sindet beredt til evangeliet. Ved denne forberedelse gør man den første barndom egnet til sand kristen gudsdygt og andre dyder. Børnene tilegner sig de kundskaber, som har stor betydning, når det drejer sig om enten at lære det, der hører til Guds ære i kristendommen, eller at lære det, der hører til at opholde og bevare et godt civilt liv og det verdslige styre.

Den gejstlige indflydelse blev bl.a. udbredt gennem tidens få lærebøger, fx biskop Nicolai Edinger Balles (1744-1816) udgave fra 1791 af Luthers Lille Katekismus med forklaringer. Den havde titlen "Lærebog i den evangelisk christelige Religion til brug for alle skoler i Danmark", men blev i daglig tale bare kaldt Balles Lærebog.

L æ r e b o g
i den
Evangelisk-christelige Religion,
indrettet
til Brug i de danske Skoler.

K.S.S.
[Kjøbenhavns Skolelæreres Seminarium]

Koster uinbunden 10 Skilling Sølv.

Kjøbenhavn.
Trykt og forlagt af J.H. Schultz
Universitetets-Bogtrykker.
Faaes paa Hjørnet af Læderstræder og Høibroesplads Nr. 4.

1860

E x t r a c t
af
Det Kongelige Privilegium.

Vi have allernaadigst bevilget og tilladt, saa og hermed bevilge og tillade, at denne Lærebog maae tilhøre det til Skolelæreres Dannelse allernaadigst oprettede Seminarium, og trykkes for dets Regning, imod at den sælges for syv Skilling Danske. Og maae ingen anden, end bemeldte Seminarium, nu eller herefter lade trykke, oplægge, eller andensteds fra eftertrykt i Vore Riger og Lande indføre, afhænde, eller forhandle foranførte nye Lærebog, i hvad Format det være vil, eller udgive noget Udtog deraf, under Eet hundrede Rigsdalers Straf, hvilke skulde tilfalde bemeldte Seminarium, foruden Exemplarernes Confiscation. Og ville Vi derhos, at en Extract af dette Privilegium skal trykkes foran i hver Bog til alles Efterretning.

1

Balles Lærebog fik et langt liv

Andre tider, andre priser og produktionsformer, som det fremgår af dette titelblad af en nu digitaliseret udgave fra 1860 af Balles Lærebog. Brugen af Balles Lærebog vakte en del modstand, bl.a. fordi de knudrede læresætninger skulle kunnes udenad ved konfirmationen. Den megen udenadslæren i almueskolen var en medvirkende årsag til, at eksempelvis N.F.S. Grundtvig (1783-1872) gik til kamp mod den sorte skole.

Balles Lærebog afløste Pontoppidans Forklaring "Sandhed til gudfrygtighed" fra 1737 og blev selv fra 1849 gradvis udfaset af biskop Balslevs (1805-1895) "Luthers Katekismus med en kort Forklaring". I denne udgave fra 1860 indledes der med følgende "Erindring til Lærerne":

- 1. Hvert enkelt Begreb, som indbefattes enten i Læresætningerne og de dermed forbundne Skriftens Sprog, eller i Anmærkningerne, maae først udvikles og forklares, førend Barnet lærer noget deraf udenad.*
- 2. De enfoldige, som ikke have Evne eller Tid nok tilovers, behøve ikkun at indprente sig Læresætningerne og de Sprog, som ere udtrykkeligen derunder anførte.*
- 3. Børnene maae anføres, til at efterslaae de Steder og Sprog i Bibelen, som blot ere angivne, men ikke udførte. Læreren lader dem skifteviis oplæse disse Sprog, og leder dem ved korte Spørgsmaal til at fatte Meeningen deraf.*
- 4. Hver Læresætning i Bogen er saa tydelig affattet, og hovedbegrebene i samme ere ved forskellig Tryk blevne saaledes udmærkede, at enhver maae strax deraf kunde udlede de nødvendige Spørgsmaale. Det var derfor unødigt, at tilføie disse; især da Erfaring haver viist, at tidt baade Lærerens og Lærlingens egen Eftertanke ved deslige Spørgsmaale standses.*

Som det fremgår, var forventningen, at teksten skulle læres udenad, med mindre man var "enfoldig". Her skal gives et enkelt eksempel på bogens indhold fra det første kapitel "Om Gud og hans Egenskaber" med kapiteloverskrift, paragraffer og anmærkninger:

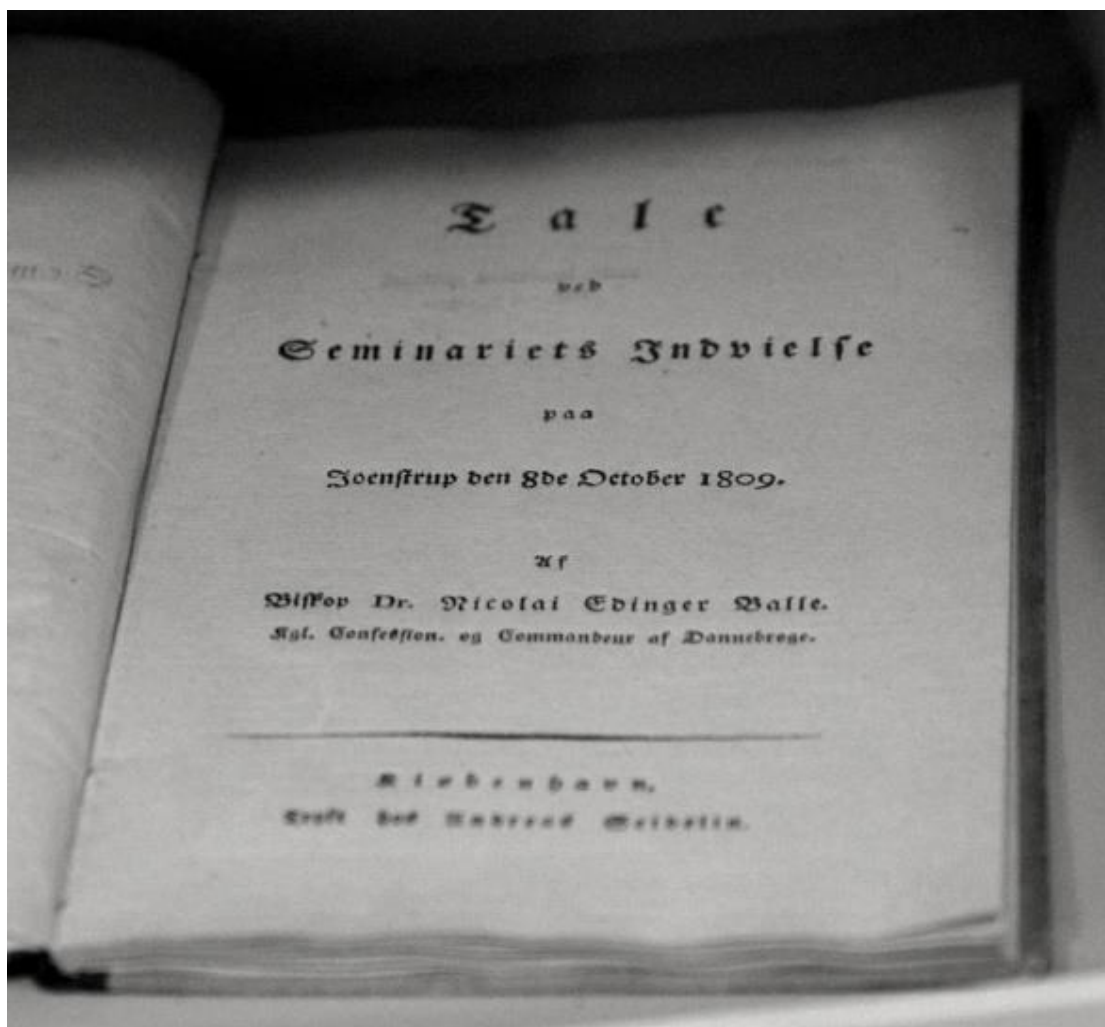
1. Hvorledes vi komme til Kundskab om Gud.

§. 1. Det er høist vigtigt for os Mennesker, at vi lære at kiende Gud, da vi ellers ikke kunde forstaae, hvorledes Verden er blevet til. Vi vidste heller ikke, hvad Haab vi torde gjøre os om vor Tilstand efter Døden, og havde ingen sikker hielp i vor Nød at forlade os paa.

Anmærkning. Man kalder det Religion, at have Kundskab om Gud og hans Villie, samt om den Maade, hvorpaa han vil æres, og lydes af os.

Med tidens undervisningsformer og sådanne lærebøger har det virkelig været en udfordring at gå i skole for de børn, der ikke har haft anlæg for udenadslære!

Balles virksomhed påvirkede også Jonstrup Seminarium. På studierejser i udlandet 1766-69 havde han stiftet bekendtskab med oplysningstidens syn på teologien og med bibeltolkning efter historisk-filologisk metode. Denne påvirkning fik varig betydning for hans overvejende konservativt lutherske ståsted, både mens han var professor i teologi ved Københavns Universitet 1772-83 og som Sjællands biskop 1783-1808. Balle, der også var medlem af den Store Skolekommission 1789-1818, havde sammen med Chr. D. Reventlow været medlem af den direktion, som styrede Blaagaard Seminarium, og han var det stadig, da seminariet flyttede til Jonstrup. Han var derfor selvskreven til at tale ved indvielsen i 1809.

Biskop Balles tale ved indvielsen

Den trykte indvielsestale, som Biskop Balle holdt ved seminariets udflytning til Jonstrup i 1809, kan ses i Jonstrupsamlingen. Balle var en af fortalene for, at lærerseminarier skulle være små og ligge i landsogne og i hvert fald ikke i København, "den dyre Stad, hvor der tillige gives saa megen Adspredelse, Fristelse og Ondskab, og hvor nedrig Tænkemaade tager saa megen Overhaand" (J. Boisen Schmidt s. 16).

Oplysningstiden og det første seminarireglement

Jonstrup fik med Jacob Saxtorph som forstander en spydspids-placering i bestræbelserne på at højne den danske lærerstand fagligt og kulturelt, og hans fagrække på Jonstrup indgik i seminarireglementet af 1818 med fagene religion, modersmålet med læsning, skrivning og sproglære, astronomi, matematik med aritmetik og geometri, historie og geografi, musik af hensyn til kirkesangerhvervet, undervisnings- og opdragelseslære, gymnastik, landhusholdning og håndarbejde samt en række frivillige fag. Denne fagrække blev hurtigt normgivende for landets øvrige seminarier, men svandt igen i takt med recessionens hårde greb om første halvdel af 1800-tallet.

Christian Ditlev Frederik Reventlow (1748 –1827)

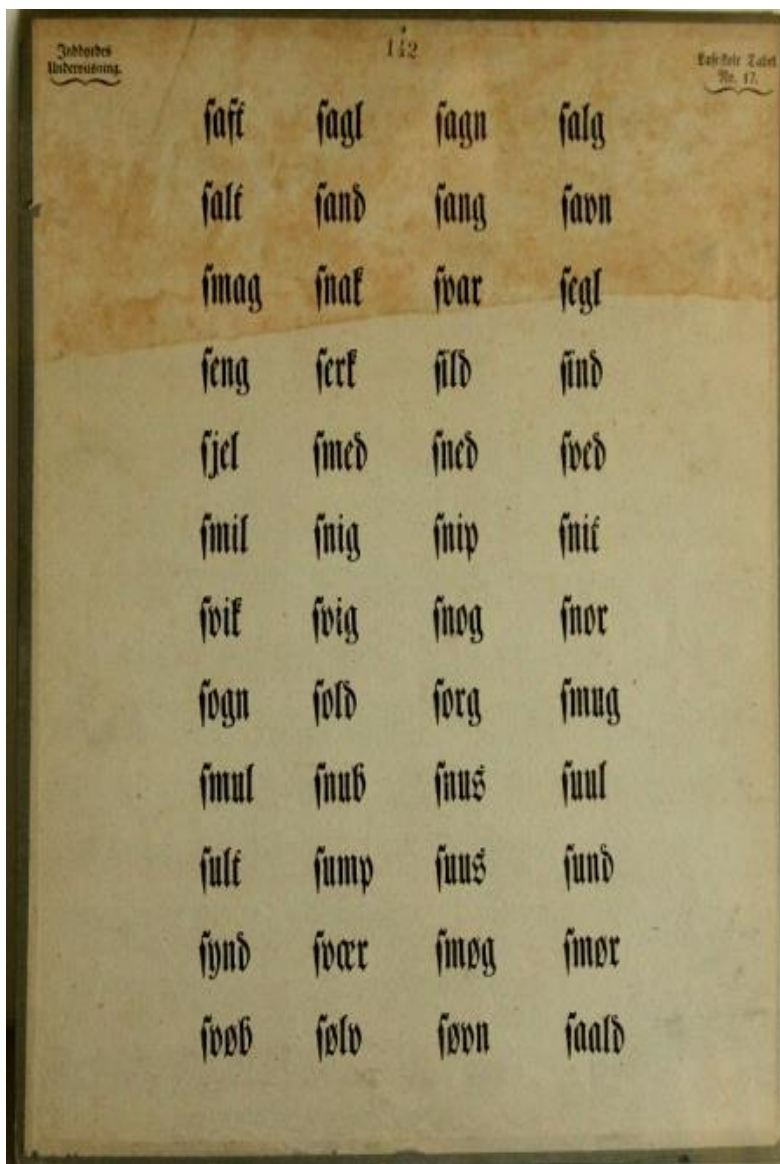
Reventlow, der var en af hovedmændene bag ophævelsen af stavnsbåndet i 1788, fik stor politisk indflydelse på mange sider af samfundsudviklingen, også på uddannelsessystemet. Fra starten var han således ledende medlem af den Store Skolekommission (1789-1814), der forberedte folkeskoleanordningerne i 1814 og seminariereglementet af 1818. Også Jacob Saxtorph var medlem af kommissionen.

Indbyrdes undervisning og stram økonomi

Efter statsbankerotten i 1813 blev de økonomiske vilkår stramme. Den ressourcebesparende metode indbyrdes undervisning fik derfor i de følgende årtier politisk medvind, idet den var anbefalet af selveste Frederik 6., som dels var tiltalt af undervisningens militære præg, dels så de økonomiske muligheder i den. Kongen pålagde derfor i 1816 Danske Kancelli at afprøve metoden i København. Det militære tilsnit resulterede bl.a. i, at Kancelliet efter en treårig prøveperiode udpegede Kaserneskolens i Sølvgade til "normalskole", dvs. en art mønsterskole, som alle seminarier skulle sende en lærer til, så de kunne blive fortrolige med metoden.

Undervisningsformen benævnes også den Bell-Lancasterske Metode efter de britiske pædagoger Andrew Bell (1753–1832), der især havde arbejdet med store klassekvotienter i Madras i Indien, og Joseph Lancaster (1778 – 1838), som navnlig fokuserede på det indbyrdes undervisningsprincip. At denne metode udviklet i britisk-indiske fattigskoler blev den dominerende metode i den danske folkeskoles undervisning fra starten i 1814 til midt i 1800-tallet, var ganske praktisk, når staten netop var gået bankerot, så der ikke var råd til lærerlønninger. Efter denne undervisningsmetode kunne læreren med assistance af nogle ældre elever – bihjælpere – undervise et stort antal elever samtidig, idet alle marcherede gruppevis rundt i klassen og læste eller regnede i kor ved væghængte undervisningstavler af forskellig sværhedsgrad. Læreren gav signal med en fløjte, når grupperne skulle bevæge sig fra tavle til tavle.

Promoveringen af denne mekanistiske undervisningsform var ikke en pædagogisk udvikling, som huede humanisten Jacob Saxtorph, så i 1818 valgte han at skifte til rektorstillingen ved Odense Katedralskole. Han afløstes på forstanderposten i Jonstrup af cand. theol. Jens Ernst Wegener (1781-1846), som bekvemt nok var tilhænger af den indbyrdes undervisning. Wegener fik i 1824, dvs. godt fem år efter sin tiltræden, Kancelliets tilladelse til at anvende metoden i seminariets øvelsesskole. Et par tavler i samlingen vidner herom.

Læseskoletabel No. 17

I Jonstrup samlingen ses denne tavle, som har været benyttet ved læseundervisningen i den indbyrdes undervisning. Læseskoletabelsamlingen rummede i alt 80 læsetavler, alle opbygget efter stavemetoden. De første læsetavler viser meget enkle stavelser med få bogstaver oplistet i alfabetisk orden. Med den her viste tavle nr. 17 er man nået til ord og stavelser på fire bogstaver begyndende med s. I Dansk Skolehistorie bind 2 s. 218 er gengivet tavle 4 og 48. På den sidste ses ottestavelseres ord som "Over-for-myn-de-ri-til-syn" og "Ren-te-kam-mer-col-le-gi-um" – ord, som eleverne måske heller ikke dengang har kunnet se den umiddelbare nytteværdi af at kunne læse!

1800-tallet var mangesidigt: Den første halvdel af århundredet har på trods af de økonomisk trange tider efter englandskrigenes ødelæggelser og statsbankerotten i 1813 fået tilnavnet Guldalderen på grund af den kulturelle blomstring inden for maler- og billedhuggerkunst og den rige salme- og even-

tyrdigtning. Guldalderen, der sluttede med enevældens ophør i 1848 og grundloven året efter, satte sig imidlertid ikke mærkbare spor hverken i skolen eller i læreruddannelsen.

Realfaglige strømninger og begyndende demokrati

I den følgende tid blev læreruddannelsen i højere grad præget af realfaglige strømninger, inspireret af den tyske filosof og pædagog J.F. Herbart (1776-1841) tanker om pædagogik som videnskabsfag. Der blev lagt øget vægt på realfag som naturfag og moderne fremmedsprog. Dette afspejlede sig bl.a. i seminarieloven af 1857, som D.G. Monrad (1811-87) var pennefører af. Loven indeholdt mange ændringer, hvoraf to skal nævnes her: Læreruddannelsen blev principielt forlænget fra 2 til 3 år, og der skulle undervises i 14 fag, deriblandt realfagene matematik, geografi, naturhistorie og naturlære, men endnu ikke fremmedsprog; de blev først repræsenteret med seminarieloven fra 1930, hvor der blev indført ét obligatorisk fremmedsprog.

Lærereksamen skulle ikke mere aflægges ved det enkelte seminarium, men for en central eksamenskommission. Det blev navnlig denne nye skolelærereksamen, som blev skærpet i 1867, hvor seminarierne for at højne niveauet fik frataget eksamensretten, der kom til at præge udviklingen i de næste årtier. På Jonstrup medførte dette et skift på forstanderposten, idet Jens Jensen i 1868 efter 30 år som forstander tog sin afsked, fordi han ikke ville medvirke i en ordning, hvor Jonstrup ikke selv måtte afholde den afsluttende eksamen.

Fra 1872 var der blot fire statsseminarier tilbage, nemlig foruden Jonstrup også Skaarup på Fyn samt de to grundtvigianske seminarier i Jelling og Ranum. Til gengæld oprettedes der et større antal fri-seminarier med alternative tilrettelæggelsesformer, så læreruddannelsen i disse år blev udbudt på markedsbetingelser, hvad der i praksis førte til en devaluering af læreruddannelsen. En opstramning kom dog i 1894 med "Lov om Seminarier og Prøver for Lærere og Lærerinder i Folkeskolen m.m." – det var med denne lov, at betegnelsen "folkeskole" første gang nævnes i en lovtæst.

De realfaglige strømninger satte sig også spor i folkeskolens anskuelsesundervisning. Folkeskoleloven i 1899, som efter Systemskiftet i 1901 blev genbehandlet med få justeringer i 1904, betød en fornyelse både pædagogisk og administrativt. 1899-loven blev i år 1900 udmøntet i det såkaldte Sthyrskes cirkulære, som var lovens undervisningsvejledning. Med cirkulæret indførtes den såkaldte anskuelsesundervisning formelt som fag i indskoling. Undervisningsformen havde bredt sig i Danmark adskillige år forinden, så der var med fagbeskrivelsen her, som så ofte både før og siden i dansk uddannelsespolitik, tale om en blåstempling af allerede eksisterende undervisningsformer, materialer og metoder. Faget anskuelsesundervisning gled dog ud igen med den næste folkeskolelov fra 1937, men anskuelsestavlerne blev mange steder hængende i klasselokalerne. I Jonstrupsamlingen ses flere eksempler på anskuelsestavler.

Reimer og Wilkes anskuelsestavler

Princippet om at lægge billeder til grund for en dialog mellem lærer og elever kom til Danmark efter inspiration fra tysktalende lande. De udstillede plancher er et vidnesbyrd om, at Jonstrup Statsseminarium har taget sin pædagogiske opgave alvorligt, når det drejede sig om at introducere kommende lærere til tidssvarende undervisningsformer, og i hvert fald i dette tilfælde har man været ret tidligt ude.

I 1890'erne tog kvindernes indtog i læreruddannelsen for alvor fart. Det var et resultat af 1894-loven om *Seminarier og Prøver for Lærere og Lærerinder i folkeskolen m.m.*, hvor den centrale lærereksamen blev erstattet af samme krav til en treårig uddannelse for statsseminarier og statsanerkendte private seminarier og for lærere og lærerinder. Indtil 1884 var der årligt på landsplan blevet dimitteret et tocifret antal lærerinder. I 1894 var der for første gang flertal af kvinder ud af de i alt 335 dimitterende, som fordelte sig med 147 mandlige lærere, 163 lærerinder og 25 forskolelærerinder. Ses der alene på forholdet mellem uddannede mandlige og kvindelige lærerdimitterende, skal man helt frem til 1963, før kvinderne definitivt tager førertrøjen – og de har på dette område beholdt den siden!

Velfærdssamfundets enhedsskole og læreruddannelsens akademisering

Efter 2. verdenskrig var der behov for en anden lærertype i velfærdssamfundets folkeskole. Derfor måtte seminarieloven tilpasses. Det blev den også hele 14 gange i perioden 1954-2013. Således blev der med læreruddannelsesloven af 1966 tale om en specialisering i form af to (i begyndelsen tre)

linjefag og et pædagogisk speciale. Man videreførte altså enhedsskolelæreren, idet princippet var, at en gruppe lærere skulle kunne deles om at varetage en klasses undervisning i hele fagkredsen. Dette betød samtidig en afskaffelse af tidligere tiders enelæreruddannelse, hvor en lærer skulle kunne undervise i samtlige fag i skolen på alle klassetrin.

At læreren i et fag havde linjefagsuddannelse, blev efterhånden et stadig mere udbredt krav til skolens virksomhed. Senest indeholdt folkeskolereformen af 2014 således et såkaldt kompetencedækningskrav om, at 85 % af folkeskolens undervisning i 2016 skal udføres af lærere med linjefag eller tilsvarende kompetencer og 90 % i 2018. Der er i skrivende stund stadig et pænt stykke vej til opfyldelsen af dette mål, ikke mindst i fag som matematik, engelsk, kristendomsundervisning og natur/teknologi – samtidig med at undervisningen i skolernes praksis jævnlige dækkes af vikarer, som ikke alene er uden linjefag, men undertiden også uden læreruddannelse.

Fra velfærdsstat til konkurrencestat

Gennem den efterfølgende lovgivning om læreruddannelsen er der til stadighed stillet krav om øget resultatorientering og strammere økonomistyring. I 1991 blev uddannelsen decentraliseret, så hvert seminarium fik egen bestyrelse og tilskud efter taxameterprincippet. I år 2000 blev seminarierne samlet i betingede og ubetingede CVU'er og fik overdraget efteruddannelsen af lærere, som indtil da i det væsentlige var blevet varetaget af Danmarks Lærershøjskole. I 2002 indførtes den korte meritlæreruddannelse, og i 2007 blev CVU'erne samlet i professionshøjskoler, sådan som det stadig er tilfældet i den aktuelle læreruddannelse.

De var med til at tegne udviklingen

I sin lange levetid nåede Jonstrup Statsseminarium at huse 12 forstandere, en lang række engagerede lærere og mange dimittender, som byggede deres virke på, hvad de havde lært på det "gamle" Jonstrup. Her skal oplistes nogle af dem, idet der for en længere oversigt henvises til Wikipedia.

Forstandere og rektorer (fra 1947) på Jonstrup:

Før 1801 var der ikke udnævnt forstandere.

1801-1819 Jacob Saxtorph (1771-1850), filolog, lærer ved seminariet 1798-1801, rektor for Odense Katedralskole 1819-1843

1819-1838 Jens Ernst Wegener (1781-1846), teolog

1839-1868 Jens Jensen (1796-1875), læreruddannet fra Jonstrup 1817 og teolog fra 1826, derefter 2. lærer på Jonstrup, til han blev konstitueret forstander i slutningen af 1838

1868-1878 Viggo Andreas Vilhelm Driebein (1820-1878), teolog

1878-1895 Odin Wolff Tidemand (1822-1897), teolog

1895-1929 Stig Bredstrup (1863-1939), teolog; sognerådsformand i Værløse Kommune 1918-21

1929-1937 Arne Møller (1876-1947), teolog, dr.phil., fra 1937 forstander for Haderslev Statsseminarium; byttede stilling med Georg Christensen

1937-1947 Georg Christensen (1877-1966), cand. mag. i litteraturvidenskab, tidl. forstander for Haderslev Statsseminarium; byttede stilling med Arne Møller

1947-1964 Aage Morville (1894-1983), teolog, tidl. lærer på Haderslev Seminarium og forstander for Ranum Seminarium

1964-1977 Per Mogens Hansen (1918-1991), mag.art. i litteraturvidenskab, tidl. rektor for Odense Seminarium

1977-1990 Kaj Bonde (1926-99), 1972-77 prorektor ved Københavns Dag- og Aftenseminarium

Nogle seminarielærere på Jonstrup

1791-1811 Hardenack Otto Conrad Zinck (1746-1832), komponist, sang- og musiklærer

1798-1801 Jacob Saxtorph (1771-1850), fra 1801 seminarieforsstander

1809-40 Vilhelm Johannes Gehl (død 1840), gymnastiklærer

1811-53 Ole Jacob Gebauer, havebrugslærer

1811-51 Rasmus Andersen, sanglærer
 1818-26 Caspar Johannes Boye (1791-1853), teolog, salmedigter, lærer i dansk og historie
 1851-93 Carl Mortensen (1832-1893) lærer i sang, skrivning og tegning
 1856-96 Hans Mortensen (1825-1908) biologi
 1857- 96 Jørgen Beyerholm (1830-97), regning og matematik; sognerådsformand i Værløse Kommune 1880-96
 1870-84 Karl Otto H. T. Kalkar (1837-1926), teolog og sprogvidenskabsmand, forfatter til *Ordbog til det ældre danske Sprog*; sognerådsformand i Værløse Kommune 1874-79 og 1886-98 præst i Himmelev ved Roskilde.
 1895-1935 Johannes Frederik Johansen (død 1946) regning, matematik, fysik
 1917-? Christian Hauch (1888-1961), sognerådsformand i Værløse Kommune 1921-46 og 1950-54; med 29 funktionsår i hvervet den længstsiddende af alle kommunens sognerådsformænd og borgmestre
 1935-47 Ejnar Boesen (1900-1983), sang og musik
 1957-? Børge Hjermov (f. 1920), engelsklærer, formand for Jonstrupsamfundet
 1961- ?Knud Karlsen (f. 1923), engelsk og latin, lærerrådsformand, konstitueret rektor 1976-77
 1966-90 Johann Boisen Schmidt (f. 1925), historielærer og forfatter til "Til duelige skoleholderes dannelse – Jonstrup Statsseminarium 1790-1990"

Nogle dimittender fra Jonstrup

1827 Frederik Frølund (1806-82), cand.theol., inspektør ved Christianshavns Borgerskole, medlem af Folketinget
 1827 Daniel Eiler Rugaard (1806-75), lærer og politiker, udgav i 1847 første danske bibliografi over pædagogik
 1841 Erik Bøgh (1822-99), forfatter, komponist, tegner
 1848 Anton Nielsen (1827-97), forfatter og højskolelærer
 1863 Zakarias Nielsen (1844–1922), forfatter
 1865 Joakim Larsen (1846–1920), skoledirektør på Frederiksberg og skolehistoriker
 1888 Knud Hjortø (1869–1931), forfatter
 1910 Rudolf Bruhn (1889-1918), forfatter
 1915 Poul Müller (1894-1971), inspektør ved Statens pædagogiske Studiesamling
 1919 N.P. Andersen (1898-1970), skoledirektør i Esbjerg
 1919 Victor Cornelins (1898-1985), viceskoleinspektør i Nakskov, foredragsholder, musiker, sanger
 1936 C.C. Kragh-Müller (1914-76), professor, cand.psych., leder af Bernadotteskolen i Hellerup
 1943 Thøger Birkeland (1922-2011), børnebogsforfatter
 1944 Jørgen Egedal Poulsen (f. 1921), cand. psych. og rektor for Statens pædagogiske Forsøgscenter
 1944 Jørgen Bitsch, (1922-2005), globetrotter og forfatter
 1944 Erik Knudsen (1922-2007), forfatter

Signe Holm-Larsen 10. oktober 2015.